

Taal

Over benoembaar/onbenoembaar: Paz

Over dialoog en monoloog: Paz

Over lichaam en taal: Kopland

Over taalgemeenschap: Nolens

Over zwijgen: Steiner

We bestaan geheel uit taal: lichaamstaal en spreektaal. In mijn filosoferen ben ik in de loop van de jaren steeds verder 'afgedwaald' van wat men de bewustzijnsfilosofie noemt. Het denken als inwendig proces staat hierbij voorop. Ik ben mij veel meer gaan interesseren voor de taal en haar mogelijkheden. Alleen door de taal is de mens in staat de werkelijkheid tot zijn eigen werkelijkheid te maken. Dit lijkt heel simpel, maar de taal is een gecompliceerd netwerk van betekenissen, waarin iedere mens door opvoeding en onderwijs geïntroduceerd wordt. Bij bepaalde diep ingrijpende gebeurtenissen ervaart men, hoe de taal ontoereikend is om je emoties uit te drukken. Zwijgen ligt dan voor de hand. Dat geldt in het bijzonder voor de wereld van het onbenoembare. Als we spreken over het heilige en over God, gaat de taal over in zwijgen of in vele talen spreken.

Rutger Kopland (1934-2012) - Een lichaam dat leert spreken

Rutger Kopland, dichter, essayist, psychiater, bekijkt de verhouding tussen ons lichaam en de taal. Ons lichaam met zijn zintuigen leert ons, hoe de wereld in elkaar zit. Maar het kan dit alleen door de taal. Zonder taal zouden we 'stomme' baby's gebleven zijn.

Er is een droom, dat we over een autonoom ik zouden beschikken, die op een afstandje naar ons kijkt. Dat is eigenlijk een abstract standpunt, want hoe meer we in het leven opgenomen zijn, des te meer is ons ik met de wereld verweven. Wat is het 'ik' eigenlijk anders dan een woord uit onze taal?

Lichaam en taal

'Mijn ervaring heb ik opgedaan, ja wanneer, eigenlijk al voor ik bestond, ik heb haar meegekregen als bevruchte eicel, als een organisme, als een uitdijend universum van moleculen, een lichaam dat tussen andere lichamen terechtkwam, die het voedden, betastten, aankeken, omgaven met hun geuren, het toespraken met kirrende geluiden, met woorden tenslotte. Dat lichaam werd ik en het spreekt. Een lichaam dat de wereld leerde kennen met de mond, de maag, de darmen, de huid, de ogen, de neus, de oren, de betekenis leerde kennen van smaak, honger en dorst, van streling en pijn, licht en schaduw, kleuren en vorm, geuren, geluiden, kortom heel die materiële wereld waarin dit lichaam moet leven, inclusief zijn eigen materie. Het is vreemd te bedenken dat ik niet zou weten dat deze wereld er is zonder dat mijn lichaam geleerd had deze wereld te vertalen in taal. De wereld zou onvoorstelbaar zijn. Ik zou een baby zijn gebleven en mijn leven alleen nog te danken hebben aan mensen die de wereld kennen via de taal' (Kopland R. 1989,84).

Het woord 'ik'

'Met onze taal kunnen we zeggen: dit ben ik. Maar wie dit zegt, weet dat het woord 'ik' maar een woord is, dat het onverschillig universum zich van onze taal niets aantrekt, dat het woord 'huid' ook maar een woord is, enzovoort enzovoort. Wie is dat dan, die ik, wat zeg ik als ik 'ik' zeg? Ik ben een bewoner van iets dat mij bewoont, ik omhels iets dat mij

omhelst, ik ben de deelnemer aan iets dat deelneemt aan mij, ik ben de vraag wie ik ben, zegt het gedicht. Mocht ik worden gezocht, mocht de vraag worden gesteld wie ik ben, dan moet men mij zoeken in dit gedicht, een preciezer adres dan een adres in de hemel of op aarde. In die woorden 'hemel' en 'aarde' vindt men mij niet' (Kopland R. 2003, 142)

Leonard Nolens (1947) - Opgenomen in de taalgemeenschap

In de ogen van Leonard Nolens, Vlaams dichter en prozaschrijver, is de dichter de schatbewaarder, de penningmeester van het woord. Hij vindt niet zelf de taal uit, maar maakt op eigen wijze gebruik van de taal van de gemeenschap. Zo keert de taal na het dichten weer terug in de gemeenschap waar ze thuis hoort.

'Ook zonder de privacy van de mensen hier te storen, heb ik mij aanwezig gemaakt in de subtiele textuur van menselijk handelen. Op deze wijze breekt een schrijver binnen in de taal – de taal die aan de gemeenschap toebehoort. Want was is taal anders dan de reeds bestaande tekst van anderen, de ander, de norm? Taal is altijd de ander, en uit die anderen put ik, van die ander leen ik mijn woorden. De oorspronkelijkheid van een dichter bestaat in de manier waarop hij met de gegeven woorden omgaat. Een dichter kan slechts volledig zichzelf worden wanneer hij het bestaande huis van de traditie respecteert en daarin zijn eigen kamer inricht met de reeds aanwezige elementen. Michelangelo zei dat zijn beelden al bestonden voordat hij aan de slag ging: hij hoefde ze slechts te voorschijn te hakken. Zo gaat het ook met gedichten, ze ontstaan niet uit het niets, ze liggen al te slapen in de woorden van iedereen. Schrijvend zet ik uw mond en uw woorden naar mijn hand om een persoonlijke wereld te creëren. Het huis dat ik hier van anderen in leen heb gekregen, wordt heel even mijn hoogst persoonlijk bezit. Zo beschouwd is de dichter een dief. Hij ontsteelt zijn betekenis aan het bezit van anderen, hij pakt van u wat hij gebruiken kan om zijn eigen leven vorm te geven. Dichterlijk talent is een gave, maar altijd een gave van de anderen aan de dichter. Mijn talent bestaat erin, te nemen en te krijgen. Maar wat ik neem en krijg, gaat altijd weer naar de anderen, het keert altijd terug naar zijn oorspronkelijke eigenaar, verandert weliswaar, maar wat ik pak, keert altijd naar u terug. Wat een dichter maakt, kan nooit van hem alleen zijn, wat hij schrijft is altijd door de anderen gedicteerd en gaat als brief naar hen terug' (Nolens L. 1995, 82-83).

Octavio Paz (1914-1998) - We zijn van woorden gemaakt

Octavio Paz (1914-1998): Mexicaans dichter, essayist en diplomaat, is een meester in het weergeven van wat taal met ons doet: de werkelijkheid benoemen, de wereld dopen. Stilte valt er, als de werkelijkheid onbenoembaar is. De taal brengt de werkelijkheid met elkaar in verband. Ze maakt dat de dingen anders kunnen zijn dan ze zijn.

Het woord

'Het woord is de mens zelf. Wij zijn van woorden gemaakt. Zij zijn onze enige werkelijkheid of tenminste de enige getuigenis van onze werkelijkheid. Er bestaat geen denken zonder taal en evenmin een object van kennis: het eerste wat de mens doet

tegenover een onbekende werkelijkheid is haar benoemen, haar dopen. Wat we niet kennen is het onbenoembare. Elk leren begint met het onderricht van de ware namen van de dingen en eindigt met de onthulling van het sleutelwoord, dat ons de deuren naar het weten zal openen. Of met de erkenning van onwetendheid: de stilte. En toch zegt de stilte iets, want zij is zwanger van tekens. Wij kunnen niet ontsnappen aan de taal. Zeker, de specialisten kunnen het idioom isoleren en dat tot object maken. Maar het gaat dan om een kunstmatig wezen, ontruikt aan haar oorspronkelijke wereld, aangezien, – in tegenstelling tot wat er gebeurt met andere objecten van de wetenschap – de woorden niet buiten ons leven. Wij zijn hun wereld en zij de onze. Om ons meester te maken van de taal hebben we geen ander middel dan het gebruik ervan. De netten om de woorden te vangen zijn gemaakt van woorden’ (Paz O. 1984, 29).

Symbolisch

‘De essentie van de taal is symbolisch omdat ze bestaat uit het vervangen van een element uit de werkelijkheid door een ander, zoals het geval is bij metaforen. De wetenschap bevestigt een gemeenschappelijk geloof onder alle dichters van alle tijden: taal is poëzie in natuurlijke toestand. Ieder woord of groep van woorden is een metafoor. En tevens is het een magisch instrument, dat wil zeggen, iets dat vatbaar is om te worden tot iets anders en om te veranderen wat het aanraakt: het woord brood aangeraakt door de zon wordt inderdaad een ster; en de zon verandert op haar beurt in een lichtgevend voedsel. Het woord is een symbool dat symbolen uitstraalt. De mens is mens dankzij de taal, dankzij de oorspronkelijke metafoor, die hem een ander liet zijn en hem scheidde van de natuurlijke wereld. De mens is een wezen dat zichzelf heeft geschapen toen hij een taal schiep. Door het woord is de mens een metafoor van zichzelf’ (Paz O. 1984, 33).

Menselijk zwijgen

‘Maar elk menselijk zwijgen bevat een soort spraak. We zwijgen niet, zei Sor Juana, omdat we niets te zeggen hebben, maar omdat we niet weten hoe we alles moeten zeggen wat we zouden willen zeggen. De menselijke stilte is een zwijgen, en daarom een impliciete communicatie, een latente betekenis. De stilte van Mallarmé zegt ons niets, wat niet hetzelfde is als niets zeggen. Het is de stilte die voorafgaat aan de stilte’ (Paz O. 1984, 57).

Octavio Paz (1914-1998) - Dialoog en monoloog

De groei van het ‘ik’ heeft volgens Octavio Paz (1914-1998) met dialoog en monoloog te maken, met meervoudigheid en identiteit. Beide geven de verschuivingen in het ik aan. In een dialoog spreekt iemand niet alleen met de ander, maar ook met zichzelf. In de monoloog spreekt iemand niet alleen met zichzelf, maar luistert de ander ook mee. De poëzie heeft hier geen enkele moeite mee. Zij schept het beeld van de andersheid, de aanwezigheid van het jij als een samenstellend element van het bewustzijn: de omkering van het ik in het jij. Jammer genoeg heeft de moderne mens dit gevoel verloren.

De ontdekking van de andersheid

'De groei van het ik, niet van de persoon, bedreigt de taal in haar dubbele functie: als dialoog en als monoloog. Het eerste berust op de meervoudigheid; het tweede op de identiteit. Het tegenstrijdige van de dialoog bestaat hieruit dat ieder met zichzelf spreekt wanneer hij met de anderen spreekt; het tegenstrijdige van de monoloog is dat nooit ik zelf, maar iemand anders luistert naar wat ik tegen mijzelf zeg. De poëzie is altijd een poging geweest om deze tegenstelling op te lossen door middel van een omkering van de termen: het ik van de dialoog in het jij van de monoloog. De poëzie zegt niet: ik ben jij, maar jij bent mijn ik. Het poëtische beeld is de andersheid. Het moderne verschijnsel van het gebrek aan communicatie hangt niet zozeer af van de veelheid van subjecten als wel van de verdwijning van het jij als samenstellend element van ieder bewustzijn. Wij spreken niet met de anderen omdat we niet met onszelf kunnen spreken. Maar de kankerachtige vermenigvuldiging van het ik is niet de oorsprong, maar het resultaat van het verlies van het wereldbeeld. Toen de mens van vroeger zich alleen voelde in de wereld ontdekte hij zijn eigen ik en tegelijkertijd het ik van de anderen. Nu zijn we niet alleen op de wereld: er is geen wereld. Elke plaats is dezelfde plaats en nergens is overal. De omkering van het ik in het jij – een beeld dat alle poëtische beelden omvat – kan niet tot stand komen als de wereld niet eerst opnieuw verschijnt. De poëtische verbeelding is geen uitvinding maar een ontdekking van wat aanwezig is. De ontdekking van het wereldbeeld in datgene wat oprijst als fragment en verstrooiing, de onderscheiding van het een in het ander, zal de taal zijn figuurlijke kracht teruggeven: het aanwezig maken voor de anderen. De poëzie: het zoeken naar de anderen, de ontdekking van de andersheid' (Paz O. 1990, 124-125).

George Steiner (1929) - Sprakeloos

George Steiner, Engelse schrijver, hoogleraar Engelse letterkunde, laat in een uitbundige, maar moeilijke¹ literaire tekst zien, dat het zwijgen op bepaalde momenten in het leven een veel belangrijker rol speelt dan het spreken. De diepere waarheden, de poëtische, romantische en mystieke momenten in het leven maken ons 'sprakeloos'. Ze moeten onverwoord blijven. Steiner illustreert dit aan de 'wanhoop in taal', zoals dat door de dichter Hofmannsthal (1874-1929) verwoord wordt.

Niet het spreken, maar het zwijgen

'Op het niveau van retorica en poëtica is het motief van semantische ontoereikendheid klassiek. Hoe listig, hoe geïnspireerd de woorden van de dichter, van de filosoof ook zijn, ze zullen te kort schieten ten opzichte van de sacrale intensiteiten van bepaalde

---

¹ Steiner verwijst naar de filosoof Ludwig Wittgenstein (1889-1951) met zijn beroemde uitspraak: 'Waarover men niet kan spreken, daarover moet men zwijgen'. Naar James Joyce (1882-1941), die over 'epifanie' spreekt als een plotselinge spirituele manifestatie, ofwel in de alledaagsheid van het spreken of van het handelen. Het is een openbaring van het wezen van dingen en mensen. Naar Walter Benjamin (1892-1940), die het woord 'aura' als de originele wijze waarop iets uit de kunst of uit het leven zich aan ons opdringt in zijn veraf-zijn en in zijn nabijheid.

verschijnselen en toestanden van gevoeld bestaan. De aura van bepaalde situaties in de natuur, van een zeker persoonlijk verlangen of pijn, verzet zich tegen communicatieve overdracht in taal. Het enig juiste antwoord op het mysterie van Helena's schoonheid en het opwellen van Eros in haar voetspoor is niet spreken maar zwijgen. Volgens Kafka is het niet de zang van de Sirenen, maar hun stilte die de ware lading van verlichting en dreiging draagt. Zelfs de zuiverste tautologie (een lexicograaf in extremis) heeft nooit de totale som aan essentie inwisselbaar geacht voor de valuta van het woord en de zin' (Steiner G. 1990, 101-102).

Het onvermogen van de taal

'Zelfs nog scherper geconcentreerd is de wanhoop in taal (of 'aan' taal) in Hofmannsthal's beroemde Der Brief des Lord Chandos, dat rond de eeuwwisseling werd geschreven. Hij is tot het besef gekomen dat menselijke woorden en syntaxis, hoe exact, hoe eerlijk bedoeld, hoe suggestief ook in metaforische en voorspellende kracht, belachelijk en wanhopig te kort schieten ten opzichte van de existentiële materie van de wereld en onze innerlijke levens. Het spreken kan de diepere waarheden van het bewustzijn niet verwoorden; het kan de zintuiglijke, autonome evidentie van de bloem, van de lichtstraal, van de ochtendlijke vogelzang niet meedelen (in dit onvermogen plaatste Mallarmé de autistische soevereiniteit van het woord). En de taal kan deze dingen niet alleen niet openbaren: zij spant zich in om te benaderen, te falsifiëren, te bederven wat stilte (het slot van de Tractatus), wat de onuitsprekelijke en zwijgzame openbaringen van de vrijheid en het mysterie van het zijn – Joyce heeft het over 'epifanie', Walter Benjamin over 'aura' – ons op bevoorrechte momenten kunnen meedelen. Zulke transcendentale intuïties hebben diepere bronnen dan de taal en dienen onverwoord te blijven, willen ze hun aanspraken op waarheid bewaren' (Steiner G. 1990, 120).